

1620), és az előbb idézett Exner-mű elé kötve ugyancsak megvan az OSZK-ban (jelzete: 805.968). Szenci Molnár Albert literátori kapcsolata a beutheni iskola egykori professzoraival tehát valószínűsíthető személyes találkozásuk után évekkel is élő maradt. Érdekes lesz megvizsgálni azt is, hogy *Loci communes*-gyűjteményébe másolt-e be további exemplumot Exner *Valerius Maximus*ából. Hiszen – miként a korban az általános volt – ő is szívesen olvasta a példákat. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi azt az *Exemplorum libri decem* (Strassburg 1518) című Sabellicus kötetét, amely Heidelbergben 1623-ban került tulajdonába, és amelyet a bejegyzések tanúsága szerint 1631 első két hónapjában olvasott (jelzete: Quart. Lat. 3979). Ezért is fordította le szívesen később a *Discursus de summo bono*t is, amely az *bibliai és világi sokféle historiákért és példákért olvasásra kedves és hasznos* (Lócse 1630).

A *Napló* eredeti szövegének új kiadása további összefüggések felismerését teszi lehetővé. A kutatandó témák egy részét Szabó András felvázolta bevezetőjében. Körük az előbb említett művek részletes vizsgálatán kívül még tovább bővíthető: érdekes lenne például a napló műfaj jellemzőinek a Molnár-féle feljegyzések figyelembevételével való elemzése. Vajon milyen naptár, *Schreib-Kalender* állt a háttérben ezeknek a sokszor utólagos beírásoknak, amelyek némelyike novellisztikus történetté is kerekedik? Ha régi és új naptár szerint dátumoz, általában itthon, milyen hazai kalendárium lehetett a kezében? A tinta színe alapján nem állapítható-e meg, hogy a *Napló* vezetésével egyidejűleg milyen bejegyzéseket írt a *Loci communes* gyűjteménybe? Mind-mind olyan kérdések, amelyek sokat segíthetnének abban, hogy azt is feltérképezhettünk, melyik életszakaszában, és ami még fontosabb, minthogy irodalomtörténészek vagyunk, melyik alkotói periódusában milyen könyvek forogtak a kezében, amelyekből idézeteket írt ki magának. Végül pedig nem ártana német fordításban az eredeti latin szöveggel együtt megjeleníteni a *Napló*t, hogy a korszak német szakértői is felfigyeljenek erre az információkban rendkívül gazdag Molnár-szövegre.

(Historia Litteraria 13. Budapest, Universitas, 2003. 317 l.)

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

Gács Anna: *Miért nem elég nekünk a könyv?*

A Gács Anna könyvében összegyűjtött tanulmányok két fő vonulat mentén szerveződnek: az egyik a „szerző halála” toposzt, a másik a feminista irodalomkritikát járja körül. *A női szerző a feminista irodalomkritikában* címmel (a tanulmány korábbi változata 1998-ban jelent meg az *Ex Symposionban*) Gács kifejti a kettő közötti összefüggést: az amerikai feminista kritika gúnokkritikai (azaz a női szerzőkkel foglalkozó) vonulata és a francia feminista teoretikusok azzal, hogy megkérdőjelezték a „kánon” és a „szerző” objektivitását és univerzalitását és kimutatták annak patriarchális meghatározottságát (Gáccsal ellentétben én maradok a „patriarchális”-nál, mint a patrilineáris, apajogú hagyományozódást és az apaférfi előnyben részesítését jelző melléknévnél a „partiarkális”-sal szemben), fontos szerepet játszottak a szerző dekonstruálásában. Bár a feminista kritikának valóban (és éppen az autoritás megkérdőjelezése miatt szándékosan) nincsenek a szó szoros értelmében vett alapszövegei, az idők során mégis egyes tanulmányok hatásosabbnak, használhatóbbnak

bizonyultak, és Gács ezek mentén elemzi az amerikai günokritika, a francia kritika és a szerző halála közötti összefüggéseket. Az uralkodó beszédmód látszólagos univerzalizmusának a leleplezése egyrészt és másrészt a női(es)re való összpontosítás és annak előnyben részesítése az, ami közös nevezője az amerikai és a francia feminista kritikának annak ellenére, hogy Gács szerint meglehetősen nehéz a sokféle feminista megközelítés közös pontjait megtalálni. Noha a Showalter terminológiájában „feminist criticism”-nek nevezett vonulat valóban nem a női mivolt és a szerzőség összefüggéseivel foglalkozik, mégis kár volt ezt az irányzatot kirekeszteni a vizsgálatból, hiszen a maguk módján a feminista olvasatok is kikezdték a szerző tekintélyét azzal, hogy gyökeresen más, ám mégis érvényes olvasataikkal megkérdőjelezték a szerzőt mint kitüntetett értelmezőt.

Beteljesületlen várakozások címszó alatt (a szöveg korábbi verziója a *Beszélőben* jelent meg 2000 áprilisában) Gács Anna a női irodalom kérdését a magyar irodalomra vonatkoztatva járja körül abból kiindulva, hogy egyrészt feltűnően alacsony a női írók száma a magyar irodalomban, másrészt pedig a kortárs női írók kézzel-lábbal tiltakoznak az „író”-ként való megcímkezés (megbélyegzés?) ellen. Megállapítja, hogy már a női szerzőkkel kapcsolatos kérdések feltevésével szemben is megfigyelhető bizonyos ellenállás, részben azzal az indoklással, hogy nincs is annyi női író, hogy érdemes lenne külön vizsgálni őket, másrészt arra hivatkozva, hogy ez „nem irodalmi” kérdés. Gács úgy látja, éppen a nőírók alacsony száma indokolja vizsgálatuk szükségességét, emellett a kérdésfeltevés a magyar irodalomban legalább Gyulai Pál koráig vezethető vissza (kiegészítem ezt azzal, hogy a női szerzőségről már az 1820-as években is folyt egy vita a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain Takáts Évával kapcsolatban). Ezt a hagyományt azonban csak félig-meddig folytatták a XX. század kilencvenes éveitől, különösebb hatás nélkül és inkább az idegen irodalmakkal foglalkozó tanszékeken. Az „irodalmon kívülség” vádjában van ugyan némi igazság, amennyiben a női szerzők alacsony száma aligha választható el attól, hogy a nők általában is kis számban vannak jelen a közéletben. De az „irodalmi” és „irodalmon kívüli” közötti határ önkényes és elsősorban attól függ, milyen szélesen fogjuk fel az irodalmi kérdéseket. Én úgy látom, ezenfelül a kortárs kritika szóhasználata is indokolja a nem tematizálását mint *irodalmi* kérdést, hiszen hiába tartjuk a szerző nemét irodalmon kívüli kategóriának, ha a gyakorlatban eléggé elfogadott eljárás a női szerzőket egy „nem irodalmi” szempont alapján minden további indoklás nélkül egymással összefüggésbe hozni és őket nőiesnek (mint a Gács által idézett Forgács Zsuzsa-kritikákban) vagy férfiasnak (erre Nemes Nagy fogadtatása lehetne példa) minősíteni.

A női irodalom gettóizálásának kérdése sajátos módon merül fel a kis irodalmak esetében, ahol lényegében az összes író ugyanannak a kis közönségnek ír (illetve ugyanaz a kis közösség tarja el őket), tehát a „nagy” irodalmakkal ellentétben itt nincsen igazából tér (piac) csoport- vagy rétegirodalmak számára. A szerző női voltának emlegetése nálunk marginalizálást és leereszkedést jelent – paralimpiára való benevezést, ahogyan Gács írja, hasonlóan, mint régebben Jókainál és Gyulainál, akik a női szerzőket a „természetüknek” megfelelő, ám alacsonyabb presztízsű műfajokhoz irányítják. Érdemes itt kiegészítésül még Andreas Huyssenre és Rita Felskire utalnom, akik arra mutattak rá, hogy a nőinek az alantashoz való társítása milyen mértékben itatja át a modernségnek a magas művészet-ről szóló diszkurzusát. Úgy látom, a nőinek és a silánynak a (nem feltétlenül tudatos) összekötése a XX. század első felének magyar irodalomkritikai diszkurzusát is jellemzi, azaz úgy tűnik, az „író” szó bizonyos pejoratív konnotáltsága folyamatos a magyar irodalmi diszkurzusban. Gács Gilbert és Gubar *The Madwoman in The Attic* című könyvének

egyes részeivel, illetve Christa Bürgernek a Schiller és Goethe levelezését a női és a diletantizmus összekötése szempontjából vizsgáló, magyarul a *Helikon* 1994/4-es számában megjelent tanulmányával összefüggésben is utal ennek következményeire. Fontosnak tartom kiemelni, hogy korántsem mellékes a női szerzőség lehetőségei (és recepciója) szempontjából, hogy az adott diszkurzus milyen szubjektum- (és érték-) pozíció(ka)t enged meg a nőnek és milyeneket a szerzőnek, és hogy ezek hogyan (nem) egyeztethetők össze.

A gettóizálás más összefüggésben is felmerül: a női szerző és a női kritikus a feminista kritikában a nőiségre hivatkozva és a külső kritikát elutasítva lényegében egymást legitimálja – a nő számára a (műtárgyból) szerzővé válás emancipációs folyamatot jelent, amely során megalkotja a maga „igaz” (női) narratíváját. Ezzel, azt hiszem, a XX. század első felének számos magyar kritikus is egyetértene, akik az önkifejezés-esztétika jegyében éppen abban látták az akár nem igazán művészi színvonalúnak ítélt női szerző létjogosultságát, hogy a férfiak nőképe helyett végre megmutatják az „igazi” nőt. A nőiség azonban – amint ezt Gács megjegyzi – bizonytalan alap, amely magában hordja a biologizmus, az esszencializmus és a női sokféleség egybemosásának veszélyét.

A „szerző halála” nemcsak a férfi szövegét fosztja meg univerzalitásától, hanem a női szöveget is legitimációjától. Miközben az uralkodó beszédmód leleplezése közös jellemzője a feminista kritikának és a posztmodernnek, a posztmodernség a feminizmus ellenségévé válik, amikor megkérdőjelezi a nőiséget mint hivatkozási alapot, illetve a női kitüntetett pozícióját (amit Gács a feminista kritikák másik közös pontjának tart), és érthető is, hogy a feminista elméletek nehezen adják fel azt a karteziánus szubjektumot, amivel a nők még alig rendelkeznek. – Azt hiszem, a három „álnőírókn” hitelességéről szóló diszkurzus (azon nagyon kevés irodalomkritikai diszkurzusaink egyike, amely a nem kérdéseit egyáltalán érinti) bizonyos felemássága éppen annak lehetetlenségét mutatja, hogy a „női” szubjektumot „nőisége” alapján kezeljük. Miközben ezekben a kritikákban jogosan felvetődik, hogy a szubjektum női(es)ségének kritériuma mégsem lehet az, hogy részletezi a takarítás műveleteit és mellőzi a focit, jogos az is, hogy valamilyen módon nem igazán autentikusak ezek a „nők”, bár valahogyan mégis van bennük valami „női”. Van, aki „szerepekket” és „princípiumokkal” próbálja az ellentmondásokat feloldani, amivel csupán az a baj, hogy magyarázatnak nem éppen kielégítő (mi az, hogy „női princípium”, és miért éppen ez az?). Az ilyesféle dilemmákból a szubjektumot mint konstrukciót vizsgáló feminista kísérletek villanthatnak fel kiutat – a feminizmusnak az a harmadik generációja, amely Julia Kristeva *Women's Time* című, vagy huszonöt évvel ezelőtti esszéje szerint a nemi dichotómiát „metafizikusként” kezeli és megkérdőjelezi.

Valós az a veszély, hogy a posztstrukturalista elméletek megismétlik más diszkurzusoknak a férfit az általánossal összemosó gyakorlatát azzal, hogy elkendőzik a nemi dichotómiát. Nem értek azonban egyet Gács Annával abban, hogy az elmozdulás a gender-típusú elemzések felé a feminista kritika felszámolását jelentené, mert ezek azáltal, hogy megkérdőjelezzik a nemiség „természetességét” és a dichotómia hierarchiájának magától értetődőségét és felmutatják ezek önkényes voltát, feminista tettek is. Neme nemcsak a női szerzőnek vagy elbeszélőnek van, hanem a férfinak is, ezért az ezzel kapcsolatos kérdéseket nemcsak ott kell feltenni, ahol valamilyen módon belekerülnek a képhez a nők. Hogy a Gács által kötetének második részében vizsgált szerzőség-konceptióknál maradjunk: érdekes eredmény születhetett volna például, ha Gács a francia feminista teoretikusok meglátásait is alkalmazza széles körű és alapos Kertész-elemzésének azon részében, ahol a tekintély elutasításáról van szó: hiszen a *Kaddisban* a tekintély és a szó/a szerző az apasággal, az

apai tekintéllyel is összefonódik. Ha ilyesféle elemzésekre eddig nem is volt igazán példa, bizzunk abban, hogy lesz. E tekintetben talán még előnyt is jelenthet egy „kis” irodalom, ahol kevésbé van lehetőségünk a „nőiség” rezervátumába vonulni. (Budapest, Kijárat Kiadó, 2002)

L'HOMME ILONA

Füzi László: *Alkat és mű. Németh László 1901–1975*

Németh László életművéről már életében, s természetesen halála után számos tanulmánykötet, folyóirat-publikáció, cikk, vitairat és egyéb műfajú írás látott napvilágot. Regényei, drámái, tanulmányai és még versei is sok szakmabelit készítettek írásra. Az irodalomtörténeti és a kritikai munkák között találunk lelkesen hódolót és gyalázkodót egyaránt. Ha csak az elmúlt három évtizedet nézzük, rögtön meg kell említenünk Vekerdí László, Kocsis Rózsa, Grezsa Ferenc, Sándor Iván, Cs. Varga István, Monostori Imre, Olasz Sándor és mások köteteit, Czine Mihály, Király István, Béládi Miklós, Domokos Mátyás, Lackó Miklós, Kovács Zoltán, Hartyáni István, Hölvényi György tanulmányait és munkálkodását. A felsorolt szerzők mindegyikére jellemző, hogy érdemben szóltak Németh Lászlóról, persze sokszor egymástól élesen eltérő módon. Volt, aki a marxista szellemiség felől, és volt, aki attól élesen eltérő vagy szemben álló oldalról közelített tárgya felé. És ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen az ilyen gazdag életmű önkéntelenül is adja a sokféle értelmezés lehetőségét. A felsorolt szerzők között abban sosem volt vita, hogy az életmű fontos és kikerülhetetlen része az egyetemes magyar kultúrának, és ezt azért is kell hangsúlyoznunk, mert az író életében és halálában sok méltatlan vád és támadás is életre kelt.

Egy név hiányzik az eddigi felsorolásból: Füzi Lászlóé. Rá különösképpen jellemző az elemző igény, az életmű értékeinek fölmutatása, ám sosem a rajongás hangján. Esztétikailag megalapozott, tárgyyszerű minden megnyilvánulása. Ezek betetőzése az *Alkat és mű*. Ez a könyv egyszerre életrajz és monográfia, pályakép és elemzések példás sora. Valószínűleg az eddigi legteljesebb képet adja Németh Lászlóról, és ez természetesen következménye a korábban megírt könyvek, tanulmányok hosszú sorának, vagyis annak, hogy Füzinek volt mire alapoznia, volt honnan merítenie, és megadatott neki a szintézisteremtés lehetősége. Érdeme, hogy jól élt ezzel a lehetőséggel.

Az *Alkat és mű* végigvezeti az olvasót az egész pályán, 1901-től 1975-ig. A születéstől a halálig, a származástól az önálló élet betetőzéséig. Az első művek világát éppolyan értő módon, a modern irodalomtudomány eszközeit fölhasználva elemzi, mint a pálya csúcspontjait jelentő regényeket, drámákat és tanulmányokat. Mindezeket beleágyazza az életrajzba, amelynek szerzőnk különösen kiváló ismerője. Hogy csak egy példát ragadjunk ki: ő maga már régóta foglalkozik az író apjának, Németh Józsefnek a naplójával, ami nemcsak élvezetes olvasmány, sok szempontból hasznos Németh László szellemi gyökerei okán is. A pedagógus apa maga is közel állt az irodalomhoz, kis híján költő lett, de később inkább a történelem felé fordult. A műveltség, a kultúra tehát már a gyermekkor világát áthatotta, ilyen körülmények között nem meglepő a fiú érdeklődése. Persze az életrajzhoz hozzátartozik sok, nem éppen irodalmi, hanem a magánéletet félmjelző momen-